

УДК 01 (091)

С. Синюк,*аспірант кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету*

ЕКОНОМІКО-СУСПІЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ІСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КНИЖНОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу суспільно-політичних та економічних процесів, які проходили в Європі другої половини XIII століття та раннього етапу розвитку книжної культури на Волині (XI-XII століття), як підвалин розвитку книжної культури Волині другої половини XIII століття.

Ключові слова: книжна культура, культурні осередки, Середньовіччя, Волинь, економіка, право, торгівля, папір.

Статья посвящена анализу общественно-политических и экономических процессов, происходивших в Европе во второй половине XIII века и раннего этапа развития книжной культуры на Волыни (XI-XII столетия) как основ развития книжной культуры Волыни второй половины XIII века.

Ключевые слова: книжная культура, культурные центры, Средневековье, Волынь, экономика, законодательство, торговля, бумага.

The article is devoted the analysis of social and political and economic processes in Europe of the second half of XIII century and early stage of development of book culture on Volhyn (XI-XII centuries), as foundations of development of book culture of Volhynia of the second half of XIII century.

Keywords: book culture, cultural cells, dark Ages, Volhyn, economy, justice, trade, paper.

«Сучасність закорінена у Середньовіччі [...], власне у Середньовіччі народилися основи політичних, господарських, культурних устоїв, які супроводжують нас донині» [21, с. 290]. Це формулювання знаного польського медієвіста є чи не найкращим поясненням зростаючого інтересу, який викликають Середні віки в сучасній Європі. Дослідження останніх десятиліть дедалі більше розвіюють «уявлення про середньовіччя, як про царство мороку й суцільного мракобісся, з якого людство визволила тільки доба Відродження» [8, с.5]. І небайдужі до своїх пра-

коренів люди XXI століття відкривають для себе «світло Середньовіччя». Відкривають добу, коли зароджувалися банківські системи і національні держави, писане право і принципи парламентаризму, місцеве самоврядування і менталітет націй.

Відтак, цілком закономірно, що чи не найбільший інтерес до даного періоду спостерігаємо в країнах Східної Європи, котрі тільки нещодавно отримали можливість побудови (або відбудови) суверенних держав та демократичних суспільств. Формування в соціально-культурному просторі адекватного відображення власного Середньовіччя є актуальним і для України.

Зокрема, цілий ряд «білих плям» пов'язаний із Галицько–Волинською державою. З одного боку – з повними на те підставами можемо вважати Галицько–Волинське князівство «першою безумовно українською державою» [19, с. 84]. З іншого – і в ширшій суспільній свідомості і в наукових колах своєрідним символом цієї держави став князь Данило Романович – блискучий воєначальник та державний діяч. Це накладає певний відбиток і на дослідження інших явищ, пов'язаних з Галицько–Волинським князівством: вони розглядаються як прелюдія до князювання Данила (княжіння Романа Мстиславича) або як продовження справи його життя (військова та зовнішньополітична активність галицьких князів – Даниловичів).

А між тим куди значнішим став внесок середньовічної Галичини та Волині у культурну, духовну скарбницю українства. Як справедливо зауважив Орест Субтельний: «Шлях до національної свідомості був вимощений книгами». [19, с. 203]. Продовжуючи цю метафору, скажемо, що перші кроки цього шляху почали мстити книжники Галицько–Волинських земель другої половини XIII століття.

Саме в ту пору під впливом як внутрішньодержавних, так і зовнішніх чинників значно зросли як читацький попит на книгу і книжність, так і творчі та виробничі можливості волинських та галицьких книжників. Саме на цей період припадає відродження у Галицько–Волинському князівстві киеворуської книжної традиції, котра зазнала значного занепаду внаслідок міжусобних воєн XII – I пол. XIII ст. і монгольського вторгнення 1238–1241 років. Поруч з цим йшло творче засвоєння нових жанрів та форм, які саме поширились у західноєвропейській та візантійській практиці. Як наслідок – саме тоді з'явилися унікальні явища вітчизняної книжності, котрі справили значний вплив на суспільну свідомість сучасників та наступних поколінь, на розвиток вітчизняної культури, а відтак – і національного менталітету у пізніші часи.

Систематизовані екскурси в історію культури Галицько–Волинської

держави містяться у загальноісторичних працях М. Грушевського, І. Крип'якевича, М. Котляра. Окремі аспекти теми досліджували також І. Єршомін, В. Пашуто, Я. Запаско. Останнім часом історіографія питання збагатилася роботами П. Кралюка, В.Фрис, С.Панишка, С. Терського, М. Кучінка, С. Півторака. Однак в усіх цих роботах окремі явища книжної культури (котру розуміємо як сукупність літературної творчості, книжкової та бібліотечної справи, бібліографії) розглядаються послідовно-ізолювано, без вивчення взаємозв'язків між ними та впливу на їх стан та розвиток зовнішніх чинників. Розвиток книжної культури Галицько-Волинської держави та її елементів розглядається поза контекстом загальноєвропейських культуротворчих процесів, без належного урахування політичної та економічної ситуації в регіоні, соціальних запитів, котрі виникали внаслідок внутрішнього стану суспільства та зовнішніх впливів і які мала задовольнити тогочасна книжність.

Відтак пропонується стаття є першим дослідженням, котре ставить за мету аналіз економіко-суспільного простору Галицько-Волинських земель як середовища існування та розвитку книжної культури Волині другої половини XIII століття, взаємодію волинської книжності того періоду і сучасних їй суспільних структур.

До середини XIII століття волинсько-галицька книжність мала за собою вагому традицію. Уже з перших десятиліть своєї писемної історії Волинь стала не тільки «імпортером» візантійських, південнослов'янських та київських манускриптів, але й постачальником явищ книжної культури у східнослов'янській інформаційній простір. Варто згадати хоча б повість про осліплення князя Василька Тербовлянського, котра увійшла до «Повісті минулих літ» під 1097 роком. Гостросюжетну гіпотезу її походження запропонував і аргументував Борис Рибаків [16, с. 248-289].

Спростовуючи давніше припущення О. Шахматова про те, що Василь був «галицьким попом», духівником князя Василька Ростиславича, Рибаків відносить автора повісті до кола волинського боярства. Василь заприятнися із Володимиром Мономахом ще тоді, коли останній замолоду певний час княжив у Володимирі Волинському. Згодом Мономах, уже як переяславський князь, претендує на київський стіл. А боярин Василь, залишившись на Волині, змушений служити князям зі стану противників Мономаха – Святополку Ізяславичу Київському, а можливо, – і Давиду Ігоревичу Волинському. Проте ставши очевидцем змови цих князів та їх злочину – осліплення Тербовельського князя Василька Ростиславича – пише про події 1097 року повість, яка через двадцять років (коли Великим князем Київським був Володимир Мо-

номах) була включена до складу «Повісті минулих літ». На думку Рибаківа, «це робить вельми ймовірним припущення, що повість була *замовлена* (курсив автора – С.С.) Володимиром Мономахом» [16, с.274]. Причина замовлення для дослідника очевидна: «У складному калейдоскопі нкяжих усобиць, змов, кривоприсяжництва, порушень таємних угод феодалним верхам важко було простежити хід справ чи зрозуміти їх істинні причини. З'являється необхідність реєстрації клятв та їх порушень; таємне іноді вигідно зробити явним, провину ворога чи супротивника важливо задокументувати.

Літопис стає засобом *впливу* (курсив автора – С.С.) на суспільну думку, юридичним виправданням у складних ситуаціях, звітом князя у своїх патріотичних справах.

Володимир Мономах... запровадив нововведення у літописну справу. Онук його Ізяслав Мстиславич залишив нам найбільш блискучі зразки такого особистого княжого літописання, але початок поклав саме Мономах» [16, с. 266].

Розвиваючи свою гіпотезу далі, Б. Рибаків висловив припущення, що саме волинський книжник Василь, потрапивши до Києва після утвердження Володимира Мономаха на київському столі, був упорядником найбільш повної редакції «Повісті минулих літ». Втім, «головною фігурою в переробці грандіозної праці Нестора», на думку Рибаківа, «був сам великий князь Володимир Мономах, який давно вже заготовляв матеріали для майбутнього свого літопису» [16, с. 285].

Цікаво, що відзначена Рибаківим традиція використання книжних, зокрема – літописних, текстів як аргументів в юридичних дискусіях та особливій увазі осіб правлячої князівської діяльності до книги і книжності збереглася у волинському відгалуженні Мономахової династії до XIII століття і сягнула своєї кульмінації при дворі князя Володимира Васильковича, про що нижче буде сказано більш детально.

Першим же «піком» волинської книжності можемо вважати середину XII століття, коли Волинь стала «вотчиною» Мономахового онука, князя Ізяслава Мстиславича (в історичній літературі частіше згадується як суперник Юрія Довгорукого у боротьбі за великокняжий київський стіл, котрий посідав із перервами у 1146-54 роках, проте в умовах княжої міжусобиці і сам князь і його двір частіше перебували у Володимирі Волинському ніж у Києві). Зокрема, при дворі Ізяслава Мстиславича перебував Клим Смолятич. Ширше знаний як другий після Іларіона митрополит-русин, він «був книжник і філософ такий, якого ж у Руській землі не було» [13, с.208] та «багато писаній написавши, передав потомству» [3, с. 78]. Клим Смолятич згуртував довкола княжого двору і

коло книжників-однодумців. Такий висновок можна зробити з репліки Послання до священника Фоми: «Є у листі твоєму дружнє нарікання на наше марнославство, і про те із задоволенням прочитав я перед багатьма свідками і перед князем Ізяславом твоє надіслане мені послання» [6, с. 153] Ще М. Грушевський потрактував цитований вище фрагмент наступним чином: «... дістаємо інтересний образок того, як серед завзятої усобиці... двір, князь і його дружина були захоплені ерархічними і теоретичними богословськими питаннями, брали участь в дебатах про напрям сучасної науки» [3, с. 80].

Маємо підстави залічити до цього кола волинських любомудрів і боярина Петра Бориславича, перу котрого, на думку Л. Махновця та Б. Рибаківа, належить ряд фрагментів Київського літопису [13, с. VII], котрі, ймовірно, були уривками особистого літопису Ізяслава Мстиславича. Життєпис князя Ізяслава виокремив зі складу Київського літопису ще М. Грушевський, назвавши його «Повістю про Ізяслава» і означивши як «одну з визначніших пам'яток нашої старої літератури і культури» [3, с. 12]. Основну стилістичну відмінність даного тексту дослідники вбачають у відході від давнішнього лаконізму, деталізації письма, яка характеризується «широким, багатим в фактичних подробицях і сухим на психологічне вмотивування, многословним, чи краще – щедрим на слова розповіданням» [3, с. 17]. “Якщо у старих літописців XI століття іноді на одній сторінці вміщувались відомості за 5-10 років, то в життєписі Ізяслава Мстиславича однієї сторінки літопису часом вистачало на виклад подій одного дня, що часом перетворювало літопис на щоденник” [16, с. 303]. Подібна детальність стала також прикметною рисою літописів Данила Романовича та Володимира Васильковича, створених в другій половині XIII століття.

Аналізуючи складові частини літопису Ізяслава Мстиславича, Б. Рибаків прийшов до висновку про цитування його автором оригінального князівського листування за 1147-1153 роки і виокремив з літописного тексту шістьдесят князівських грамот [16, с. 319-334]. Мовні і фактографічні особливості виокремлених документів привели дослідника до думки, що їх тексти наводились у літописі без спотворень, оскільки автор і замовник дивились «на літопис, як на звіт князя, як на збірник фактів, котрі мусіли переконувати братів-князів та їх боярські думи в праоті Ізяслава, щоб «говорити літописом» під час суперечок.

Сам літопис ставав юридичним документом, оскільки усі його складові могли бути перевірені другими юридичними сторонами – кожен князь, очевидно, зберігав у своєму архіві дипломатичне листування і всі отримані ними грамотами і копії своїх грамот» [16, с. 334].

Розділяючи впевненість дослідника в тому, що архів Ізяслава Мстиславича розташовувався не в Києві, ми не можемо погодитись з припущенням, що він “іздив разом з князем та його канцлером – літописцем” [16, с. 334]. Надто громіздким вийшов би подібний вантаж, та й надто високим був ризик, що грамоти можуть потрапити у ворожі руки. Ймовірніше припустити, що архів Ізяслава (а він міг включати і архіви його предків) був надійно захований за стінами княжої «вотчини» – у Володимирі Волинському і примножувався за княжіння Мстислава Ізяславича (дослідники припускають, що волинське княже літописання тривало і при ньому [16, с.338-340]) та Романа Мстиславича. А з урахуванням того, що активне інтелектуальне життя, яке точилося при дворі Ізяслава Мстиславича вимагало і роботи з книгами (хоча б для ведення світоглядних дискусій на зразок тієї, яку мав Клим Смолятич із згаданим вище священиком Фоною), не надто волюнтаристським виглядає припущення про існування при волинському княжому дворі бібліотеки уже в середині XII століття.

Прикметно, що до того ж періоду відноситься ряд ошатних кодексів, створених в регіоні, зокрема – Галицьке та Добрилове Євангелія (1144 та 1164 рр. відповідно), Типографське Євангеліє №6, Виголексінський збірник, Бучацьке Євангеліє, Службник Варлаама Хутинського. Таким чином високому рівню літературного процесу відповідав і належний рівень книжкової справи, що дозволяло матеріалізувати результати літературної творчості у вигляді манускриптів.

Підсумовуючи вищенаведене, можемо стверджувати, що у XIII століття Галицько-Волинські землі вступили в статусі одного із провідних осередків східнослов'янської книжної культури. Недаремно вже на початку XIII століття книжники залишали регулярно грабований Київ і осідали у відносно спокійніших Галицько-Волинських землях, як це зробив київський книжник Тимофій [13, с. 371].

Доречно припустити, що така розвинута книжна культура мусила спиратися на потужний фундамент значного кола користувачів.

За твердженням дослідників підґрунтям для поширення освіти на Волині стало заснування 992 року окремої єпархії та стрімкий розвиток мережі монастирів, при яких відкривалися школи. Свідчення про існування у регіоні книжного навчання маємо і з другої половини XIII століття. Так приписка до книги «Повчань Єфрема Сирина», переписаної у Володимирі Волинському за князя Володимира Васильковича засвідчує, що «У літо сьомої тисячі написалися книги ці за царювання благовірного цісаря Володимира, сина Василькового, онука Романового боголюбивим тивуном Петром [...] Сей був у той час тивуном у князя Володимира і був у нього син іменем Лаврентій. Його ж віддав

учитися святим книгам, повчаючи апостольськими заповідями на всі часи, сам же строїв книги ці з великою ретельністю, в усі дні милуючи майстра» [5, с.301]. У ті ж роки благочестиві батьки віддали «книгам учитися» семилітнього хлопчика – майбутнього митрополита Петра Ратненського. Причому після перших невдач у навчанні, внаслідок чудесного сновидіння, отрок «всѣх сверстник своих превзыде и предвари» – йдеться саме про спільне навчання дітей, а не про приватні уроки. Власне кажучи – приватне навчання і не могло забезпечити настільки високої насиченості суспільства грамотними людьми, про яку свідчить археологічна інформація, систематизована в роботах С. Терського та М. Кучінка[14; 20]

Якщо епіграфічні пам'ятки, розшукані на елементах будівель (головики Успенського собору та плита при вході до Василівської церквиротонди у Володимирі; плінфа храму св. Івана у Луцьку), написи на підвісних княжих і боярських печатах (знайдені у Володимирі, Галичі, Перемишлі, Дорогобужі, Волині, Белзі, Дорогичині, Бересті, Пересопниці) та на печатках-перснях (донині відомо шість боярських перснів із зображенням птаха – з Молотівського скарбу, Устя Єпископського, Тустані, Жидичина та перстень з околиць граду Стіжок, зображення якого – вершинок з піднятим мечем та легенда «Юрієва печать» дозволяють атрибутувати його як княжий) можна вважати витворами інтелектуальної еліти того часу (наближених до князів та бояр майстрів-умільців, або ченців), то «Єжиков нож», (підписаний власником у XII столітті в Дорогичині), знайдений у Бересті гребінчик з абеткою, написи на гривнях (Висоцьк, Гнідава, Дорогобуж), використання кирилических літер як елементів гончарних клейм (Коршів – чотири клейма, Перемиль, Луцьк, Борисковичі), написи на іконках, хрестах-енколпіонах (відомо більше двох десятків на всій території Галицько-Волинських земель) незаперечно підтверджують поширення грамотності серед суспільних низів у досліджуваний період[20]. Ще одним доказом є широка географія знахідок стилосів-писал. Відомо більше сорока таких знахідок на Волині. Писала знайдено у Пересопниці, Белзі, Луцьку, Львові, Звенигороді, Бересті, Дорогобужі. За допомогою писал тексти витискалися на воскованих дощечках-церах (фрагмент цери XIII століття знайдено в Бересті), видряпувалися на кераміці, цеглі, штукатурці. Ними ж вочевидь писали і на березовій корі – бересті. Довший час берестяні грамоти вважалися суто новгородським феноменом. Проте 1988 року три берестяні грамоти були виявлені І. Свешніковим на Галицько-Волинських землях – у Звенигороді. Одна з них написана в Перемишлі. Враховуючи той факт, недалеко від обох міст у XIII столітті проходив

кордон Волинського князівства, С. Терський твердить, що виявлення берестяних грамот на Волині – тільки справа часу [20, с. 76].

Наведені вище відомості не залишають сумнівів у широкому поширенні письменності у всіх суспільних верствах Галицько-Волинських земель доби Високого Середньовіччя. Відтак, маємо підстави думати, що суспільство з настільки високим рівнем грамотності чутливо реагувало на нововведення в культурній сфері, яких зазнавали в той час країни Європи.

Тринадцяте століття, особливо другу його половину, європейські історики усе частіше називають часом «нобілітації знання», добою, коли наявність «високого інтелектуального рівня відкривала можливості для кар'єри» [21, с. 175]. Вторгнення писемності і книги у широкі сфери суспільного життя можна назвати своєрідною інтелектуальною революцією. Причини цього перевороту слід шукати як у сфері духовно-ментальній, так і у проблемах практично-прикладних.

Серед останніх варто назвати «монетний ренесанс» і викликані ним розбудову банківської системи та поживлення кредитної торгівлі. Реформа економічних взаємозв'язків спричинила потребу у значній кількості облікової та звітної документації, різко збільшила обсяги ділової кореспонденції, а відтак – спонукала до зросту чисельності освічених людей, а значить, і потенційних реципієнтів книжної культури. Як зауважив Ж. Ле Гофф: «...заміщення натурального господарства грошовим достатньо просунулось до кінця XIII століття для того, щоб призвести до важливих соціальних наслідків» [12, с. 305]. Ці соціальні наслідки повною мірою стосувалися письма та книжності Західної Європи. До того ж, саме західноєвропейські купці, які мали стабільні торговельні стосунки із галицько-волинським регіоном (через Волинь і Галичину як мінімум з IX століття проходили шляхи із Західної Європи на Київ, ймовірно у XIII столітті виникає «*via tartarica*» – дорога з Галичини на Крим [10, с. 115], а у Володимирі-Волинському існували торгові колонії – «німці, і сурожці, і новгородці» [13, с. 445]) найімовірніше були постачальниками світських книг, переписаних у країнах католицької Європи та у Візантії.

Не менш важливими виявилися і зміни в юридичній сфері. «Це був момент... коли множилось число писаних законів, коли феодалне право... оформлялося в угодах. Традиційне суспільство, в якому значною була роль чуток, усної передачі інформації, поволі привчалось якщо не читати, то принаймні використовувати писане слово точно так само, як в економічному житті воно привчалось мати справу із грошми» [12, с. 419].

Кодифікація місцевого права нерідко проходила «під патронатом», а то й за особистої участі правлячих осіб. В Англії юридичну реформу, розпочату ще Генріхом Плантагенетом, завершував король Едуард I.

Повертаючись з хрестового походу він навіть отримав ступінь в Падуанській школі права. Його дядько – король Франції Людовик IX теж брав участь як в судових процесах, так і в упорядкуванні правових документів («Ордонанси Людовика Святого»). Заміна германського права романським та кодифікація юридичних документів в Іспанії була очолена королем Альфонсо X[1, с. 56]..

За висновком Хенрика Самсоновича «Від середини XIII століття росло значення місцевого самоврядування, міст, судів різних інстанцій. Документи з королівських канцелярій, канцелярій церков і міст ставали щоденним інструментом діяльності, так само як щораз більшу роль відігравали в місті й на селі судові книги, які містили розділи спадків, купівель-продажів та заповітів... З'явилась чисельна група людей, котрі жили з пера, заробляючи в державних та міських канцеляріях»[21, с. 178]. Потреба в освічених людях призвела до розбудови мережі шкільництва та появи університетів, що стало знаковою подією Високого Середньовіччя і додатково підвищило статус книги і книжності.

Сказане повністю відповідає стану справ і на досліджуваній нами території. Саме з кінця XIII століття походять важливі пам'ятки вітчизняного цивільного права – два заповіти князя Володимира Васильковича [13, с. 439] та укладена при дворі цього ж володаря редакція “Кормчої книги”. У зв'язку із заповітом князя Володимира у літописі згадується і “чоловік, котрий жив з пера” – княжий писар Ходорець [13, с. 439].

Разом з цим мали місце і інші чинники зростання інтересу до книжної культури. Не останню роль у цьому процесі відіграло “зародження у XII-XIII століттях національних держав”, яке “нобілізувало простолюдні мови. «Сід» написаний кастильською. Данте створив італійську літературну мову» [21, с. 186]. Разом з творенням літератур національними мовами міцніло бажання окреслити місце свого народу на карті світу та у часовому обширі. З'являється цілий ряд історіографічних праць саме загальнонаціонального спрямування – від польської Хроніки Вінцентія Кадлубка (єпископа Краківського) до «Загальної історії Іспанії», укладеної при дворі короля Альфонсо Мудрого. Варто нагадати, що у галицько-волинських землях другої половини XIII століття був написаний і впорядкований літописний кодекс, який охоплював усю знану на той час історію Русі – від Володимира Святого до Володимира Васильковича під назвою “Літопис Руський”, відомий сьогодні у Іпатському Хлебніковському, Погодінському, Марка Бундура, Єрмолаївському списках [2, с. 641]

Поряд із формуванням національних держав міцніли і самоутверджувались міста. Виникає місцевий патріотизм, котрий шукає самореалізації у тому числі і в книжності, як латиномовній, так і національни-

мии мовами. Бенвенуто далла Ріва оспівував Мілан, на славу Флоренції творили Чіаро Даванцатті та Данте Аліг'єрі. Своїх співців мали і міста Німеччини та Фландрії. В один ряд з цими одами рідному місту цілком заслужено можемо поставити і фрагмент Галицько-Волинського літопису із прославленням Володимира Волинського. У літописному тексті він розміщений під 1231 роком, проте написаний значно пізніше, вже у другій половині століття [13, с.397].

Втім, ширше поширення письменності, наочна демонстрація сили писаного слова, мало своїм наслідком й появу літературних творів, котрі висловлювали і відстоювали інтереси суспільних станів. Рицарський роман і німецький міннезанг, міська (бюргерська) література і духовна лірика – ось неповний перелік того широкого спектру станових інтересів, які прагнули висловитись писемно. Не цуралися писаного слова навіть монархи другої половини XIII століття. На Піренеях король Альфонсо Мудрий створює цикл духовної лірики «Гімни Діві Марії». Протягом кількох поколінь тяглася поетична династія у королівському роді Гогенштауфенів [8, с. 235-237]. Писав вірші сілезький князь Генрик Пробус. Шедеври духовної лірики залишила по собі чеська княгиня Кунгута.

Церква теж відмовилась від спроб поширювати свій вплив силою зброї – припиняються хрестові походи, православні володарі все рідше висилають збройні експедиції проти язичницьких народів Прибалтики та угро-фінського Залісся. Натомість систематизували католицький світогляд Тома Аквінський та Альберт Великий, озброєні працями публіцистів, прямували до нехристиянських народів проповідники-місіонери, а для напівпоганського населення Східної Русі творив свої проповіді вихованець київської книжності єпископ Серапіон Владимирський. [9, с.118-121].

Наростання кількості літературних творів спричинилося до кристалізації літературних жанрів. Замість крупноформатних епічних поем, які були стандартом попередніх століть, в описуваний період з'являється прозовий роман (причому прозифікується навіть віршований епос попередніх століть!)[8, с.149]. Стрімко поширюється і набуває популярності новела, яка зародилася на Піренеях ще в XI столітті. 1241 року з'являються перші датовані сонети авторства Джакомо ді Лентіні.

У свою чергу збільшення кількості творів світських текстів мало іще два наслідки. По-перше, це зростання кількості приватних бібліотек. 162 книги склали бібліотеку Річарда де Фурнівалья (пом. бл. 1260 року), яка після його смерті склала основу фонду університетської бібліотеки Сорбонни. Аналогічною за чисельністю можна вважати і бібліотеку французького короля Людовика IX Святого, яка розміщувалась в одній з кімнат прибудови до королівського храму Сен-Шапель, поруч з архівом та

зібранням дипломатичних документів . У другій половині XIII століття власною книгозбірнею володіла княгиня Саломея Лешківна. Серед книг, котрі Саломея заповідала своєму братові, краківському князю Болеславу Сидливому, були “як богослужебні, так і наукам служачі” [17, с 36].

Другим наслідком широкого зацікавлення книгою стало масове застосування паперу. Так вже в двадцятих роках XIII століття папір широко застосовувався у папській канцелярії та при дворі імператора Фрідріха II Гогенштауфена (чії родичі утворили згадану вище поетичну династію) [15, с. 181]. У 1280-х роках на папері писалися актові книги міста Кафи (Крим) [5, с.53], з яким, як було сказано вище, галицько-волинські землі підтримували тісні торгові зв'язки. У другій половині XIII століття в імперії монголів з'явилися в обігу паперові гроші. Тож цілком логічним виглядає обережне припущення Якіма Запасака про те, що у XIV ст., точніше з кінця XIII ст., книги на Русі почали виготовляти на папері [5, с.53].

З шістдесятих років XIII століття, відроджуючись після погрому хрестоносців повертається в загальноєвропейський культурний простір книжна культура Візантії. Скрипторії Костянтинополя витворили в ту пору, названу істориками мистецтва “Палеологівським ренесансом” новий стиль оформлення манускриптів. Вже через півтора десятка років його освоїли і творчо переосмислили книжники Волині й Галичини [4, с.193], передавши згодом у інші східнослов'янські землі, зокрема – у Новгород [7, с. 97].

За висновком М. Котляра «...загальноєвропейські закономірності еволюції суспільства розповсюджувались і на слов'янський світ. Тому не варто вивчати процеси суспільно-політичного життя Русі в ізоляції від аналогічних явищ у Центральній та Західній Європі» [11, с. 184]. Відтак, закономірним виглядає те, що саме на Волині, котра була інтегрована у європейський простір чи не найтісніше з усіх українських земель, при дворі князя Володимира Васильковича утворився і діяв осередок книжної культури, який залишив найпомітніший слід в історії нашого Середньовіччя, котрий гармонійно поєднав у собі бібліотеку, скрипторій та коло авторів-книжників, які розвивали не тільки вітчизняну літературу та історіографію, але й створили передові для свого часу бібліографічні документи [17;18].

Список використаної літератури

1. Брайант А. Эпоха рыцарства в истории Англии/А. Брайант.- С-Пб.:Евразия, 2001. – 576 с.

2. Браичевський М. Твори. Т.1./ Браичевський М. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги , 2004. – 718с. . — Бібліогр. в підрядк. прим.

3. Грушевський М. Історія української літератури. Т III. / Грушевський М. – К.: Либідь, 1993. – 285 с. – — Бібліогр. в підрядк. прим.
4. Запаско Я. Скрипторій волинського князя Володимира Васильковича/ Запаско Я. //Записки НТШ №123. – Львів, 1995. – С. 123-128.
5. Запаско. Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга / Запаско Я.-Львів: Світ.-1995. – 480 с. — Бібліогр.: с. 458-467 (295 назв) та в підрядк. прим.
6. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя/Упорядники В.Яременко, О. Сліпушко. – Кн.2. – К.: Аконті, 2002. – 784 с. – Бібліогр.: С. 781-784.
7. Ильина Т. Декоративное оформление древнерусских книг/ Т. Ильина. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1978. – 176 с.
8. Качуровський І. Генерика і архітектоніка / І. Качуровський. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2005. – Кн.1: Література європейського Середньовіччя. – 2005. – 382 с. – бібліографія: с. 350-356.
9. Киселева М. Учение книжное: текст и контекст древнерусской книжности. – М.: Индрик, 2000. – 256 с.
10. Котляр М. Галицька Русь у другій половині XIV- першій чверті XV ст. /М.Котляр. – К.: Наукова думка, 1968.-144 с.
11. Котляр М. Княжий двір Південної Русі X-XIII ст./М. Котляр, В.Ричка. – К.: Наук. Думка, 2008. – 358 с.
12. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовічного Запада /Ж. Ле Гофф. – Екстерінбург: У-факторія, 2005. – 560 с.
13. Літопис Руський /[Пер. з давньорус. Л. Махновця; відп. ред О. Мишанич]. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с. — Бібліогр.: у тексті та в підрядк. прим.
14. М. Кучинко. Пам'ятки писемності середньовічної Волині //Кучинко М., Охріменко Г., Савицький Г. Культура Волині і волинського Полісся княжої доби. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – С. 159-198.
15. Овчінніков В. Історія книги. Еволюція книжкової структури: навчальний посібник /В. Овчінніков. – Львів: Світ, 2005. – 420 с. – Бібліографія. – С. 414-416.
16. Рыбаков Б. Древняя Русь: сказания, былины, летописи. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1963. – 364 с.
17. Синюк С. Бібліотека Волинського Князя Володимира Васильковича / С. Синюк // Вісн. Кн. палати. – 2009. – №1. – С. 35-37.
18. Синюк С. Літописний список книг князя Володимира Васильковича як один з перших в Україні бібліографічних документів / С. Синюк // Вісн. Кн. палати. – 2010. – №1. – С. 36-38
19. Субтельний О. Україна: історія / Субтельний О. – К.:Либідь, 1991. – 718 с.
20. Терський С. Про писемність в містах Західної Волині X-XIV ст. /С.Терський //Львівський історичний музей. Наукові записки. Вип. 5. – Львів, 1996. – С. 74-95
21. Samsonowicz H. Dziedzictwo Sredniowiecza. Mity i rzeczywistosc / H. Samsonowicz. – Wroclaw: Ossolineum 2009. – 285 s. – Бібліогр в кінці розділів.